

ВЯРА И КУЛТ

ГОДИШНИК
на АСОЦИАЦИЯ „ОНГЪЛ“, том 15, год. XI, 2017

ВЯРА И КУЛТ

София, 2017

Годишникът се издава
с подкрепата на Община Самоков

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

I ПКС д-р Росен Росенов Малчев (Главен редактор)
доц. д-р Константин Звездомиров Рангочев
проф. д-р Николай Иванов Ненов
проф. д-р Маргарет Драганова Димитрова
докт. Андрей Стефанов Бобев

Международни членове:

Проф. д-р Владимир Наполских, член-кореспондент на РАН,
Удмуртски университет – Ижевск, Руска федерация
Доц. д-р Трайче Нацев, Университет „Гоце Делчев“ – Щип,
Р. Македония

ВЯРА И КУЛТ

Първо издание

© Асоциация за антропология, етнология
и фолклористика „Онгъл“, 2017
ел. поща: ongal1991@abv.bg
www.ongal.net

© Импресарско-издателска къща „Род“, 2017
ел. поща: rod_sofia@yahoo.com

Формат 16/60/84
Тираж 300
Печатница *Тит-тон прес*

ISSN 1311-493X

ANNUAL

of 'ONGAL' ASSOCIATION, Vol. 15, Year XI, 2017

FAITH AND CULT

Sofia, 2017

Годишникът се издава
с подкрепата на Община Самоков

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

ГПКС д-р Росен Росенов Малчев (Главен редактор)
доц. д-р Константин Звездомиров Рангочев
проф. д-р Николай Иванов Ненов
проф. д-р Маргарет Драганова Димитрова
докт. Андрей Стефанов Бобев

Международни членове:

Проф. д-р Владимир Наполских, член-кореспондент на РАН,
Удмуртски университет – Ижевск, Руска федерация
Доц. д-р Трайче Нацев, Университет „Гоце Делчев“ – Щип,
Р. Македония

ВЯРА И КУЛТ

Първо издание

© Асоциация за антропология, етнология
и фолклористика „Онгъл“, 2017
ел. поща: ongal1991@abv.bg
www.ongal.net

© Импресарско-издателска къща „Род“, 2017
ел. поща: rod_sofia@yahoo.com

Формат 16/60/84
Тираж 300
Печатница *Тит-тон прес*

ISSN 1311-493X

ANNUAL

of 'ONGAL' ASSOCIATION, Vol. 15, Year XI, 2017

FAITH AND CULT

Sofia, 2017

The Annual is published
with the support of Samokov municipality

EDITORIAL BOARD

1st class teacher Rossen Rossenov Malchev, Dr. Habil.
(Editor-in-chief)
Assoc. prof. Konstantin Zvezdomirov Rangochev, Ph.D.
Prof. Nikolay Ivanov Nenov, Ph.D.
Prof. Margaret Draganova Dimitrova, Ph.D.
Andrey Stefanov Bobev, Ph.D. cand.

International members:

Prof. Vladimir Napolskih, Dr. Habil., Corresponding Member
of the Russian Academy of Sciences, Udmurt University, Izhevsk,
Russian Federation
Assoc. Prof. Dr. Trayche Natse, Gotse Delchev University, Shtip,
Republic of Macedonia

FAITH AND CULT

First edition

© 'Ongal' Association of Anthropology, Ethnology,
and Folklore Studies, 2017
e-mail: ongal1991@abv.bg
www.ongal.net

© 'Rod' Impresario & Publishing House, 2017
e-mail: rod_sofia@yahoo.com

ISSN 1311-493X

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводни думи 11

ВЕДА СЛОВЕНА

Миглена Христозова – „Помашки“ ли са песните от
Веда Словена? Първи стъпки към една нова хипотеза 13
Пламен Бочков – Юдите във *Веда Словена* –
демиурзи и медиатори 24

ВЯРА И КУЛТ

Евгени Марушев – Дупнишка Рила 37
Любомир Цолев, Илия Борисов – Резултати
от антропологическата експедиция по билото
на Калините и Поличите, Западна Рила, 2015 г. 42
Милена Любенова – Поддържане на локалната памет:
Култът към Света Богородица 58
Росен Р. Малчев – Цветок «Петров крест»
(*Lilium martagon* L.) в контексте култа св. Ивана
Рилско в регионе города Самоков, Болгария 71
Теодор Пеев – Изображение на св. Димитрий Ростовски
в църквата „Рождество Богородично“ в Самоков 83
Георги Захов – Православните храмове и параклиси
в с. Шипочан – опора на вярата и народността 88
Константин Рангочев – Епическа модель
растителного мира (На материалe българского
героического (юнацкого) эпоса) 96
Светла Дживтерева – Наблюдения върху припева
на коледните песни 110
Татяна Илиева – Прецедентните текстове
като източник на информация за религиозните
представи и бит на българите 117

Цветомира Кюркчиева – Двойствените характеристики в образа на самодивата според народната вяра	147
Михаела Виденова – Съвременни ракурси на мултидисциплинарност: основания за психоантропологичен анализ на българските традиционни лечебни обредни комплекси <i>русалии и калушари</i>	155
Петя Банкова – Свидетелства за Светото кръщение	173

ПАЛЕОСЛАВИСТИКА

Мартина Янкова – Седми Вселенски събор и българската средновековна книжнина	187
Петко Чолаков – Проблемът за автентичността на <i>Завета на св. Йоан Рилски</i> (Обзор на мненията)	198
Магдалена Абаджиева – Предпоставки за възникването на литературата на българите католици на новобългарски език през XVIII век. Католическата пропаганда сред павликяните	221
Ивета Рашева – Легендата за българското покръстване във възрожденските ни слова, произнасяни на 11 май	231

ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ

Маринела Серафимова – Накит од железнодопските некрополи по долината на река Брегалница и долниот тек на река Вардар во Република Македонија	243
Бисера Срцева – Прилог кон проучувањето на убицијата на античките градови во средниот тек на река Брегалница	250
Маринела Серафимова – Прилог кон проучувањето на доцноантичките градови по долината на р. Брегалница	255
Јаким Доневски – Четирите македонски градови во областа Амфаксита	261

Трајче Нацев, Дарко Стојановски – Градот Бургала од VII до XII век	272
Горги Ефремов – Религијата на македонците во Антиката	280
Марјан Бучков – Римското освојување на Македонија	287
Горги Ефремов – Словенско населување во Македонија и опсада на Солун	297
Трајче Нацев, Драган Веселинов – Одбраната и заштитата во Македонија од Антиката до Првата светска војна	304
Драган Веселинов – Заштитните мерки и активности во вардарскиот дел на Македонија меѓу двете светски војни (1919–1941)	313
Оливер Цацков – Историјата како фактор за зближување и почитување на нациите	328
Оливер Цацков – Познавањето на локалната историја е незаменлива компонента во едукацијата на ученикот во наставниот процес	332

ПРИРОДОНАУЧЕН ОТДЕЛ

Владимир Власков – Прогнозиране и карактер на температурниот режим в Бугарија през последните две десетилетия	337
Иллюстрации	345

ГРАДОТ БАРГАЛА ОД VII ДО XII ВЕК

Трајче Нацев, Дарко Стојановски

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија

Доцноантичкиот и средновековниот град Баргала е лоциран на 17 км североисточно од градот Штип, во подножјето на планината Плачковица, на десниот брег на Козјачка река и на оддалеченост од околу 3 км јужно од денешното село Долен Козјак. (Сл. 1.)¹

Градот Баргала е еден од позначајните градски центри на дијагоналниот пат Хераклеја – Стоби – Баргала – Пауталија – Сердика (Нацев 2008: 25–27 и Нацев 2013: 81–87).

Во римскиот период, населбата е воен логор каструм² (Сл. 2.) и во IV век како резултат на немирниот период, прераснува во град – цивитас и како таков ќе успее да опстои се до крајот на антиката, благодарейќи на развиениот систем на одбраната во која покрај јаката фортификација портата Принципалис со засега единствен откриен надворешен пропугнакулум со влез во форма на екседра (Сл. 3.), влегуваат и неколку помали радијално наредени утврдувања (Нацев 2008: 48).

Од средината на VI век, се повеќе зачестуваат аваро-словенските напади, од која не е поштеден и овој град, така после половина век, во почетокот на VII век, градот бил потполно разорен и запален од страна на аваро-словените (Алексова 1989: 5–15, 68; Белдедовски 1990: 45, Нацев 2008: 114).

Автохотоно население после поразот побарало засолниште во повисоките места на планината Плачковица. Набргу дел од тоа население повторно се населува на територијата на градот. Сега економски ослабени тие не биле во можност да ги подигнат куќите во кои живееле пред градот да биде разурнат и затоа подигаат нови, многу помали до подобро сочувани ѕидови од поголемите објекти. Новоизградените објекти не биле изградени со варов малтер туку со кал и

¹ Илюстрациите към статијата са публикувани в цветната кола на годишника на стр. 377–382. Бел. ред.

² Од римскиот период со досегашните археолошки истражувања констатирана е само старата порта во северозападниот одбранбен ѕид, која подоцна била засидана.

камен од срушените објекти како резултат на слабата економска состојба на населението. Кон крајот на VII век во градот се населуваат и словенски племиња кои се мешаат со автохотоно население кои оставиле мошне видни траги на своето живеење во градот.

Покрај движиот археолошки материјал (садови изработени од керамика и камен, накит и орудије)³, со досегашните археолошки истражувања се откриени подоцнежни сакрални и профани конструкции изградени од камен и кал, со бројни преградувања и реконструкции на разурнатите објекти во Епископиумот и во новата културна содржина во централниот дел на градот Баргала.

Во рамките на 50 години археолошки истражување на овој локалитет досега се откриени многу мал број на архитектонски објекти кои воедно се и цел на овој научен труд, кој хронолошки влегуваат во периодот од раниот до доцниот среден век, бидејќи во овој период е истражен мал простор од градот Баргала.

Средновековните архитектонски објекти досега се откриени на локациите каде се вршени систематски археолошки истражувања и тоа во Епископиумот, простор кој е истражуван од тројца археолози: академик Блага Алексова, Звонко Белдедовски и Трајче Нацев и во новата културна содржина во централниот дел на градот Баргала истражувана само од авторот на овој труд. Исто така движен археолошки материјал од средновековниот период откриен е и во некрополата⁴ покрај средновековната црква Св. Ѓорѓи, преку кој добиваме информации за најрано словенско присуство во градот Баргала (Белдедовски 1990: 45–48).

Во рамките на Епископиумот кој е издвоен од останатиот дел на градот со преграден ѕид, откриена е Малата Црква и раносредновековни архитектонски конструкции.

Во новата културна содржина во централниот дел на градот откриени се исто така неколку средновековни конструкции.

³ Движиот археолошки материјал досега неколку пати е публикуван од Блага Алексова, Звонко Белдедовски, Загорка Расолковска и Трајче Нацев.
⁴ На средновековната словенска некропола археолошките истражувања се изведени во неколку наврати под раководство на академик Блага Алексова, Загорка Расолковска и Звонко Белдедовски.

Најголем број на движен археолошки материјал откриен е во средновековната словенска некропола која била во употреба речиси цели XIII века.

Мала Црква

Еден од најрепрезентативните објекти од раниот среден век или периодот кога Словените го примаат христијанството е т.н. Мала црква (Сл. 4.), лоцирана покрај јужниот периметрален ѕид на Епископската базилика откриена во 1975 година под раководство на археолог Блага Алексова.

Врз основа на истражувањата која ги има направено Алексова, овој објект таа го сместува во раниот VI век, односно го поврзува со третата градежна фаза со објектите односно со Епископската базилика и го именува како консигнаториум – црковен објект кај христијаните го примале миропомазанието (Алексова 1989: 58–61). Кои ваквите размислувања се приклучуваат (Винчиќ 1996: 23) и (Белледовски 2005: 266 – 269), додека Лилчиќ врз основа на архитетонските споменици објектот го сместува во доцниот VI век (Лилчиќ 2002).

Со конзерваторското-археолошко истражувања во 1997 година, дојдовме до сосема нова констатација дека во објектот не се врши чинот на миропомазанието, ниту пак истиот може да се смести во рамките на раниот VI век.

Во прилог на ваквите размислувања е дека влезот кој бил за комуникација помеѓу базиликата и објектот за миропомазанието, за кој сметаат споменатите авторитети, тој воопшто и не постоел, најверојатно поради акросолиумот (гробот) во кој бил погребан црковен великодостојник. Скалите пред т.н. влез исто така не постоеле, туку тоа било амвон певница од каде свештеникот ја вршел литургијата, а во прилог на ова е и ново откриениот влез во јужниот ѕид на базиликата од кој продолжува патека од тули до певницата.

Врз основа на новите резултати³ сметам дека сакралниот објект е црква изградена кон крајот на 8 век или почетокот на IX век, период кога Словените започнуваат интензивно да го примаат христијанството.

Немаме податоци колку време опстоила малата црква. Но врз основа на откриените рани словенски гробови, најверојатно својата функција ја објавувала се до времето кога била подигната црквата Св. Ѓорѓи, крајот на IX или почетокот на X век.

Во рамките на археолошките истражувања⁴ при откривањето на објектот не е откриен движен археолошки материјал, кој сигурно би помогнал околу датирањето на објектот.

Раносредновековни конструкции во Епископиумот

На просторот северно и јужно од скалите пред Епископската базилика откриени се две простории (Сл. 5.), изградени најверојатно по рушењето на базиликата.

Сидовите кај двете простории, градени се од речни и кршени камена, кои меѓу себе били врзувани со кал, во техника *opus incertum* без нагласени хоризонтални редови.

При истражувањето (изведено од Блага Алексова) во првата просторија, во јамата и над јамата откриена е доцноантичка и раносредновековна керамика со груба фрактура карактеристична за VII–VIII век.

³ Со конзерваторско археолошкото истражување, констатирано е дека објектот лежи врз архитектонски остатоци од постар објект граден во техника *opus incertum* со речен камен кој помеѓу себе бил поврзуван со варов малтер, со две градежни фази кои одговараат на последните две градежни од Епископската базилика. Резултатите добиени од новите истражувања, јасно укажуваат дека архитектонските остатоци се од објект со профан карактер кој бил во функција на Епископската базилика во периодот од V до крајот на VI или почетокот на VII век.

⁴ Археолошките истражувања на објектот биле изведени во 70-те години на минатиот век под раководство на академик Алексова Блага и академик Вера Ѓитракова Трозданова.

Во влезната партија (Сл. 6.) на Епископиумот, односно во просторот меѓу двата периметрални ѕидови во текот на истражувањето во 1999 година откриена е една просторија со предпростор⁷. Во предпросторот се влегувало преку скалите кои биле претходно користени за искачување во влезната партија.

До северниот периметрален ѕид на влезната партија, една до друга, доградени се две мали правоаголни просторини.

Во двете просторини покрај фрагментирана доцноантичка керамика констатирана е и раносредновековна керамика со груба фрактура, која временски би ја сместиле во VI–VIII век.

Покрај конструкциите во влезната партија на Епископиумот и фланкираните ѕидови покрај Епископската базилика, раносредновековни конструкции откриени се и во комплексот на Епископската резиденција (Сл. 7.). Б. Алексова при истражувањето во станбениот дел, врз основа на откриениот движен археолошки материјал и железниот манган, како и преградните ѕидови од камен и кал констатира траги од словенско живеење (Алексова 1989: 68).

Во економскиот дел на резиденцијата (Сл. 8.) исто така се констатирани траги од словенско живеење. Кон крајот на VII век или почетокот на VIII век просторијата била поделена на два дела, користени за живеење. Во прилог на ова е и откриеното огниште во преполовениот питеос, лоцирано покрај северозападниот ѕид на Просторија 2⁸.

3. Белделовски со археолошките истражувања во 2002 година, во просторијата за ложење на големата терма, до југоисточниот ѕид или северозападниот ѕид на Епископската резиденција открива фурна за печење на леб (Сл. 9.).

Фурната има правоаголна форма ориентирана североисток – југозапад со должина 2,30 и ширина 1,90 во североисточниот и 1,60 м во југозападниот дел, со висина 1,20 м. Отворот во фурната сместен е во југозападната фасада на висина од 0,60 м. од подното ниво на просторијата за ложење, со ширина 0,40 и висина 0,42 м. Во најголем дел изградена е од тула а присутни се и фрагменти од покривни

керамиди. Кај отворот низ кој се ставал лебот во фурната употребени се камени блокови. Како врзивен материјал при градењето на фурната користена е жолтеникава глина, а со истата била и малтерисана од надворешна страна. Во фурната констатирани се два отвори за вентилација (оуаци), едниот над влезот а другиот во северозападниот ѕид (Нацев 2008: 121).

Хронолошкото сместување на овој објект го поврзувам со хронолошкото детерминирање на претходните објекти, односно крајот на VII или почетокот на VIII век.

Од крајот на IX па се до првите децении на XX век црквата Св. Ѓорѓи (Сл. 10.) и средновековната словенска некропола се единствените сведоци, за животот што се одвивал на и околу просторот на некогашниот Епископски град Баргала.

За градењето на црквата Св. Ѓорѓи постојат две научни толкувања едни дека е градена кон крајот на IX почеток на X век и вторите дека истата е градена во XIV век.

За постоењето на живот во средновековниот период секако е и средновековната некропола (Сл. 11.) која е лоцирана покрај црквата Св. Ѓорѓи и на просторот од јужниот ѕид на црквата кон Козјачка река (Белделовски 1990: 45–48).

Најстарите гробови со прилози кон одговараат на ранот средновековен период секако се откриените гробови покрај црквата Св. Ѓорѓи во кои е откриен богат материјал типичен за раниот и доцниот среден век.

Оваа некропола била во употреба се до првите децении на минатиот век⁹, кога жителите од Горен Козјак се преселиле во Долен Козјак.

Резултатите добиени од анализата на откриениот археолошки материјал, даваат придонес за временското определување односно изградбата на црквата Св. Ѓорѓи во IX–X век, како и за враќањето на животот во Баргала со населувањето на Словените врз урнатините на доцноантичкиот град во VII век.

⁷ Просторите се откриени со систематските археолошки истражувања во периодот од 2001 до 2003 година под раководство на Звонко Белделовски.

⁸ Истражувањето во овој дел е изведено од д-р Трајче Нацев.

⁹ По заминувањето на жителите од Горен Козјак во новоформираната населба Долен Козјак, погребувањето во некрополата продолжило и понатаму се до 1925 година.

Сл. 3. Порта Принциалис со надворешен пропугнакулум и порта во форма на екседра.

Сл. 4. Објект Мала црква од почетокот на VIII век.

378

Сл. 5. Простории северно и јужно од еклиите кои водат во Епископската базилика

Сл. 6. Влезна партија на Епископиумот со новооткриените простории од VII–VIII век.

379

Сл. 7. Станбен комплекс од Епископската резиденција.

Сл. 8. Економски дел од Епископската резиденција.

Сл. 9. Фурна во Пропингејумот (просторија за ложење на големата берма) од VII–VIII век

Сл. 10. Црква Св.Горѓи од крајот на IX – почетокот на X век.

Сл. 11. Средновековна словенска некропола.

Сл. 12. Објекти од X–XII век во новата културна содржина, сместена во централниот дел на градот Баргала.